

ALEVLİKTE CEM VE SEMAH'IN KAYNAĞI OLARAK GÖRÜLEN MİRAC HADİSESİ VE KIRKLAR CEMİ*

THE MİRĀJ EVENT CONSIDERED AS THE SOURCE OF CEM AND SEMAH IN ALEVISM AND THE FORTIES (KIRKLAR) CEM

GAMZE COŞKUN**

Öz

Makale Aleviliğin temel ibadet biçimi cemleri, cemlerin ayrılmaz bir parçası olan semahı ve bu bağlamda cem ve semahın çıkış kaynağı olan Kırklar Cemini ya da Kırklar Meclisi'ni ele almıştır. Mirac hadisesinde ve Kırklar Meclisi'nde geçen önemli bazı hususlara vurgu yapılmıştır. Alevilikte, Hz. Muhammed'in miraca çıkma olayı nasıl gerçekleşmiş, Peygamberi kim davet etmiş ve bu yolculukta neler yaşanmış, yolculuk sonrası Kırklar Meclisi'ne uğraması nasıl gerçekleşmiş, orada neler konuşulmuş, semah nasıl dönülmüş ve semah dönerken gerçekleşen hadiseler neler, makalede bunlar anlatılmıştır. Hz. Ali'ye bağlı olan, onun yolundan giden Aleviler için cem çok önemlidir. Cem, Alevilerin ibadet hayatının en önemli unsurudur. Ceme giderken abdest alınır, temiz kıyafetler giyilir. Cem meydanına girerken kapısına niyaz edilir, eşliğine basılmadan içeri girilir. Bir dedenin gözetiminde, önderliğinde gerçekleşen cem ibadetinde dargınlıklar giderilmeden başlanmaz. Dargın, küskün canlar varsa dedenin huzuruna gelir, barıştırılırlar. Çünkü cemde kimse kimseyle küs, dargın veya kavgalı kalamaz. Zakir'in çaldığı bağlama ve söylediği deyişler, duvaz imamlar, miraçlamalarla, mersiyelerle cemde bulunan canlar dış dünyadan, arzu ve isteklerinden tamamen uzaklaşır, Allah'a yaklaşır. Okunan miraçlamada Peygamberin göğe yükselişi, Kırklar Meclisi'ne girişi, Kırklarla semaha katılması anlatılır ve bazı bölümler cemde bulunan canlar tarafından kısmen canlandırılır. Semah ise cem ibadetindeki on iki hizmetten biridir. Cem ibadetlerinin genellikle sonuna doğru dönülen semahlar Hakk için dönülür. Hem semah dönülürken hem de semah bitiminde dede, "Hakk için ola, seyir için olmaya" diyerek aslında semahın kutsal bir dönüş olduğunu, bir oyun olmadığını, ibadetin bir parçası olduğunu vurgular. Cem ibadeti esnasında dedenin "Semahlarımız Kırklar Semahı ola", "Cemimiz Kırklar Cemine yazıla." gibi sözleri de Aleviler için Kırklar Meclisi'nin önemini ve kutsallığını gösterir.

Anahtar Kelimeler: Alevi, Cem, Semah, Mirac, Kırklar Meclisi, Kırklar Semahı.

Abstract

This article aims to deal with the cem which is the main form of worship in Alevism, the Semah as an inseparable part of the cem, and in this context, the cem of the Kırklar or the Kırklar Council considered to be the source of cem and semah. The study focuses on some important issues in the MİRĀJ event and in the Kırklar Council. In Alevism, how the Prophet Muhammad's ascension took place, who invited the Prophet and what happened during this journey, how he stopped by the Forties Council after the journey, what was discussed there, how the semah was performed, and what happened during the semah, are explained in the article. Cem is very important for Alevi who are loyal to Hz. Ali, and a vital element for their worships. While going to cem, Alevi perform ablution and wear clean clothes. While entering the cem square, a prayer is made at the door and entered without stepping on the doorsills. Cem takes place under the leadership of the worship leader called Dede. Cem worship cannot be started until the resentment is resolved. If there are any resentful and offended people in cem session, they come to Dede and they are reconciled. It is because in cem, no one can be resentful and offended or in a fight with anyone. With the instrument played by zâkir and his sayings, mi'râjlama and elegies, people in cem completely distance themselves from the outside world and their desires, and become closer to Allah. In the mi'râjlama, the Prophet Muhammad's ascension to the sky, his entrance to the Kırklar Council, his participation in the semah with the Kırklar are described and some parts are partially animated by people in the cem. Semah is one of the twelve services. Semahs, which are usually performed towards the end of cem rituals, are performed for Allah. Both during the semah and at the end of the semah, the Dede emphasizes that the semah is actually a sacred return, not a game, but a part of worship, by saying, "For Allah, not for watching". During the cem worship, the Dede's words such as "Let our semah be the Kırklar Semah", "Let our cem be written to the cem of the Kırklar" show the importance and sanctity of the Kırklar Council for Alevi.

Keywords: Alevi, Cem, Semah, MİRĀJ, The Council of Kırklar, The Kırklar Semah.

* Geliş Tarihi/Recieved: 08.10.2021, Kabul Tarihi/Accepted: 13.05.2022, DOI: <https://doi.org/10.34189/hbv.103.009>.

** Bilim Uzmanı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Alevi Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye. gamze.coskun@gmail.com.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0937-3279>.

Giriş

Çalışmada, Aleviliğe mensup gruplarda cem ibadetine ve semaha yer verilmiştir. Alevilikte cemin ve semahın kaynağı olarak kabul edilen, Hz. Muhammed'in Cenab-ı Hak tarafından huzuruna davet edildiği Miraç ve Kırklar Meclisi anlatılmıştır.

Cem, Alevilerin ibadet şekli olup semah da cemdeki on iki hizmetten biri olarak bu ibadetin ayrılmaz bir parçasıdır. Sözlük anlamı olarak cem “bir araya gelmek, toplanmak, biriktirmek” (Cebecioglu, 2014, 96) anlamlarına gelir. Semah da “Arapça ‘sema’ ya da ‘sima’ köküne dayanır” (Bozkurt, 2008, 1). “Semah işitmek, güzel ve iyi şöhreti, anılışı duymak anlamlarına gelir. Terim olarak, musiki nağmelerini dinlemeye, dinlerken vecde gelip harekette bulunmaya, kendinden geçmeye, oynayıp dönmeye denir” (Gölpınarlı, 1963a, 48). “Aleviler cem törenlerinin, Hz. Muhammed'in Miraç dönüşü Kırklar Cemi'ne girmesi ve onlarla buluşmasından kaynaklandığını düşünürler” (Turhan - Ayışıt, 2019, 31). “Adını kırklardan alan Kırklar Semahı da, Kırklar Meclisi'nde, Hz Muhammed'in onlar ile birlikte döndüğü semahtan kaynaklandığına inanılan bir semahtır ve cem törenlerinin ana semahlarındandır” (Turhan - Ayışıt, 2019, 72).

Kırk sayısı olarak gündelik hayatta, halk inanışlarında, Türk destanlarında, Alevilikte ve İslam inancında kullanılmaktadır. Gündelik hayatta kırk sayısı için; kırk dereden su getirmek, kırk tarakta bezi olmak, kırk yılda bir, kırk saat, kırk yılın başı gibi (Güvenç, 2009) tanımlar kullanılır. “Halk inanışlarında; bir şeye nazar değmesin diye kırk bir kere maşallah ya da kırk bir buçuk kere maşallah deyimlerinin kullanılması” (Güvenç, 2009, 87), yeni doğan bebeğin kırkının çıkarılması, ölünün kırkinci gününde yemek verilip, Kur'an okutulması gibi uygulamalar bulunur. Kırk sayısının Türk destanlarında kullanımı şu şekildedir: “Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un kırk günde büyümesi ve yürümesi, verdiği ziyafette kırk masa ve kırk sıra yaptırması. Kırk gün kırk gece yenilip, içilmesi. Dede Korkut'ta Boğaç'ın yarasının kırk günde iyileşmesi, şenliklerin kırk gün kırk gece yapılması, kırk yerde otağ kurulması” (Güvenç, 2009, 92). Alevilikte; “Hz. Muhammed'in Miraç dönüşü uğradığı ‘Kırklar Meclisi’” (Dedekargınoğlu, 2011, 387) “mecliste bulunan ‘Ricalu’l-gayb veya gayb erenlerinden olan kırk veli, ‘Kırklar’” (Uludağ, 2016, 215) ve bu mecliste dönülen ‘Kırklar Semahı’ yine “Alevilik ve Bektaşilik geleneğinde dört kapı ve kırk makam” (Güvenç, 2009, 94) gibi kullanımlar başlıca örneklerdir. İslami inanışta; “Allah'ın, Hz. Âdem'in çamurunu kırk gün yoğurması, Hz. Muhammed'in ilk vahyi kırk yaşında alması, dünyanın sonu yaklaştığında Hz. Mehdi'nin kırk yıl yeryüzünde kalacağına inanılması” (Bozkurt - Bozkurt, 2012, 724) kırk sayısının taşıdığı farklı anlamlara örnektir.

Kırk sayısının Kur'an-ı Kerim'de; el-Bakara, el-Mâide, el-A'râf ve el-Ahkâf Surelerinde geçtiğini görmekteyiz. Bahsi geçen surelerde şöyle aktarılmıştır:

“Hani biz Musa ile kırk gece için sözleşmiştik. Sizler ise onun ardından (kendinize) zulmederek bir buzağıyı tanrı edinmiştiniz.”¹

“Allah, şöyle dedi: O halde, orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dönüp dolaşacaklar. Artık böyle yoldan çıkmış kavme üzülmeye.”²

“Musa'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği

¹ Kur'an-ı Kerim Meâlî, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Bakara 2/51.

² el-Mâide 5/26.

vakit kırk geceye tamamlandı. Musa, kardeşi Harun'a, 'Kavmim arasında benim yerime geç ve yapıcı ol. Sakın bozguncuların yoluna uyma' dedi."³

"Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve süttten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır. Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: 'Rabbim! Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım.'"⁴

1. Alevilikte Cem İbadeti

Sözlük anlamı "bir araya gelmek, toplanmak, biriktirmek" (Cebecioğlu, 2014, 96) olan cem ibadeti için sözlük anlamı dışında farklı tanımlamalar yapılmıştır: "Cem, bir ibadettir. Alevi inanç sisteminin merkezinde yer alır ve temel itikadi unsurların hepsiyle ilişki içindedir" (Yıldırım, 2018, 261). "Alevilikte Hak-Muhammed-Ali divanı olarak kabul edilen cem ibadeti Kırklar Meclisi'nden bize kadar gelen ibadetin adıdır" (Aydın, 2018, 74). "Cem ibadeti, ölmeden önce ölmek, hesaba çekilmeden önce hesabını vermek, ulu divana alını açık yüzü ak olarak, kul hakkıyla gitmemektir" (Uğurlu, 2005, 8). "Cem, Alevi dini hayatının merkezinde yer alan bir ibadettir" (Üçer, 2005, 166). "Deyimsel anlamı gerçek birleşme ve birliğin özü olan 'Ayn'ül Cem' kavramı Aleviliğin yanı sıra Bektaşilik ve Mevlevilik gibi tasavvufî tarikatların da temel ibadeti olmakla birlikte, bu kavram zahiri olarak insanların bir araya gelmesini ifade ederken batını olarak insanların Allah ile buluşmasını ifade etmektedir" (Kalenderoğlu - Güray, 2019, 150). Melikoff'a göre Cem, "Arş'da toplanan Kırklar Sofrası'nın yeryüzündeki izdüşümüdür" (1993, 46).

Cemevine ibadete gidilirken abdest alınır, temiz kıyafetler giyilir. Ceme eli boş gidilmez. Herkes maddi olarak gücü neye yetiyorsa yiyecek bir şeyler getirir. Kadın ve erkeğin bir arada bulunduğu cemevinde belli bir oturuş düzeni vardır.

"Yaşlılar önde oturur. Dede başköşeye oturur. Halka erkeklerden oluşur. Halka etrafında erkekler önde, kadınlar erkeklerin arkasında otururlar. Erkekler bir köşede kadınlar diğer köşede olacak şekilde oturanlar da vardır. Burada kadın erkek aynı ortamda olsa da, tam anlamıyla karışık bir oturuş şekli yoktur. Tarikat erkânı sürerken dede destur verinceye kadar herkes diz üstü oturmalıdır. Cem ortamının sükûnetini bozacak davranışlardan kaçınılmalıdır" (Üçer, 2018, 67).

"Cemler on iki hizmet üzerinden yürütülür. Bu görevler bölgelere, ocaklara göre farklı isimler ve sıralamalarla icra edilir" (Üçer, 2015, 357). "Cem ibadetinin uygulanmasında görev alan on iki hizmetin sahipleri ayrı ayrıdır. Birinin görevine bir diğeri müdahale edemez. Bu hizmet sahipleri ocak dedeleri tarafından seçilerek görevlendirilir" (Aydın, 2018: 70).

On iki hizmet sahipleri ve görevleri aşağıdaki gibidir.

1- Dede (Mürşid, Pir): "Cem ibadetini yürütür. Cem ibadetinin gereklerini yol-erkâna uygun olarak yerine getirir. Taliplerinin görgüsünü, sorgusunu yapar" (Tunç, 2021,72).

2- Rehber: "Yol gösteren kişiye denir, talibe kılavuzluk eder. Yolun kurallarını edep ve erkânını talibe öğretir. Pirin yardımcısı konumundadır" (Aydın, 2018, 72).

³ el-A'râf 7/142.

⁴ el-Ahkâf 46/15.

3- Gözcü: “Cemde düzeni ve sükûneti sağlar. Taliplerin isteklerini ilgili dedeye, dedelerin buyruklarını taliplere iletir. Bir bakıma dededen sonra en yetkili kişidir. Kurallara uyulmasını, uygun giyinilmesini hatırlatır. Söz isteyenleri dedeye bildirerek onlara sıra ile söz verilmesini sağlar” (Bulut, 2010, 563).

4- Çerağcı (Delilci): “Çerağın uyandırılması, meydanın aydınlatılması ile görevlidir” (Rençber, 2018, 37).

5- Zakir (Âşık, Sazandar): “Cemde, on iki hizmet sıralamasında yer alır, deyiş, duvaz, miraçlama söyleme ve saz çalma görevlerini yerine getirir” (*Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, 2013, 416).

6- Ferraş (Süpürgeci, Carcı): “Selman hizmeti denir. Gerekirse rehbera yardım eder. Cem’in başlangıcından sonuna kadar duvaz imam söylendiğinde ve her bölüm sonunda ferraşcı süpürgesini çalar ve duasını okur. Her hizmetin arkasından kırklar meydanını sembolik olarak süpüren kişidir” (Bulut, 2010, 564).

7- Sakka (İbrikar): “Cem esnasında su dağıtır, susayanlara su verir. Lokmalar yendikten sonra, el temizliğini sağlamak için ibrik ve leğen getirip havlu tutan hizmet sahibidir” (Rençber, 2018, 37).

8- Kurbancı (Sofracı): “Sofra işlerinden ve kurban dağılımından sorumludur” (Tunç, 2021, 79).

9- Semahcı (Pervane): “Semah yapanlardır” (Rençber, 2018, 38).

10- Peyik (Davetçi): “Cem’in gün ve tarihini rehberin talimatına göre duyurur” (Bulut, 2010, 564).

11- İznikçi (Meydancı): “Cemevinin temizliğine bakar. Ayakkabıları düzenler. Meydan hizmetinde de bulunur” (Bulut, 2010, 565).

12- Bekçi (Kapıcı): “Cemevinin kapısında bekler, gireni çıkanı kontrol eder” (Rençber, 2018, 39).

“Ceme girerken, cem meydanının kapısına niyaz edilir. Eşiğe⁵ basılmadan meydana varılır. Ceme gelirken bütün art niyet ve ön yargılardan arınmış olarak, sadece bilinç yoluyla değil, aynı zamanda duygu yoluyla da, sezgisel olarak da cem yaşanılmaya çalışılır” (Kaptan, t.y., 7-8).

Cem ibadetine razılık⁶ alınmadan başlanmaz. Razılık alınacağı zaman dede cemdeki canlara önce “Bizden razı mısınız?” diye sonra da “Sizler birbirinizden razı mısınız?” diye sorar. Cemde bulunanlar birbirlerinden razı olmalıdırlar. Cemde bulunan bir kişi başka bir kişiye dargınsa, bu iki kişinin dargınlıkları giderilmeden, barışmaları sağlanmadan ceme başlanmaz.

⁵ Alevi-Bektaşiler Muhammed’in “Ben ilmin şehriyim, Ali kapısıdır, şehri dileyen kapıya gelsin, Ben hikmetin şehriyim, Ali kapısıdır, hikmeti dileyen kapıya gelsin.” dediğine inanırlar. Bu nedenle Alevi-Bektaşî inancında kapı ve eşik kutsaldır, Ali’yi simgeler. Ali’yi simgelediği için eşiğe basılmaz, oturulmaz ve hatta kutsal mekânların (yatırlar vb.) kapıları ve eşikleri öpülerek içeri girilir. Bk. Ali Keleş, *Ortak Kimlik ve Müzik 1980 Sonrası Alevi-Bektaşî Uyanışı*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008, 55.

⁶ Hz. Peygamber döneminde Cuma namazında Resul bütün sahabeleri yarım ay şeklinde toplardı, dargını küskünü sorardı. Sahabeler “ben senden razıyım” diye birbirleriyle niyazlaşırlardı. Bu rızalık/razılık olayı, Kur’an-ı Kerim’deki Fecir süresi 27-28. ayetlere dayanır. Bk. Ayşe Nur Köse, *Gelenekli Dini Gruplardan Alevi-Bektaşî Kültüründe Kadın Anlayışı (Malatya Örneği)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020, 129.

“(Allah, şöyle der) Ey huzur içinde olan nefis! Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!”. el-Fecr 89/27-28.

“Cem, geleneksel Alevi toplumunun başlıca adalet mekanizmasıdır, bir mahkeme gibi işlev görür. Toplum içinde işlenen haksızlıklar görgü ceminde dile getirilir ve bütün toplumun önünde muhakeme edilir ve halledilir. Toplumun bütün üyeleri bir suç işleyip işlemediklerinin hesabını her yıl görgü ceminde verirler. Eğer bir suç işlenmişse, orada yargılaması yapılır ve gerekli ceza belirlenir. Esasen görgü yargılamalarında verilen tek bir ceza vardır, o da düşkünlüktür. Düşkünlük cezasına çarptırılan bir kişi düşkünlüğünün kaldırılmasını isterse, maddi ve fiziki ceza uygulanır. Her suçun belirlenmiş bir düşkünlük süresi ve her düşkünlüğün de kaldırılması için belirli cezaları vardır” (Yıldırım, 2018, 261).

“Cemlerde toplumdaki bazı problemlerin halledilmesi, küskünlerin barıştırılması, alacak, verecek olaylarının halledilmesi gibi sosyal hayatın parçası olan konuların görüşülmesinin yanı sıra, tarihatta görülen hizmetlerin dede tarafından bazı ahlaki hususlara hamledilerek açıklanması, Alevilikte ahlak anlayışının da şekillenmesinde cemlerin büyük öneminin olduğunu ortaya koymaktadır” (Üçer, 2005, 167).

“Cem törenleri yapılış zamanı, gayesi ve şekline göre çeşitlenir. Görgü Cemi, Baş Okutma Cemi, Koldan Kopma Cemi, İkrar Cemi, Musahiplik Cemi, Düşkünlük Cemi, Dardan İndirme Cemi, Abdal Musa Cemi, Muharrem Cemi gibi adlarla ifade edilen bu törenlerin her birinin katılım şartları, ne zaman ve nasıl yapılacağı bellidir” (Sarıkaya, 2017, 16).

“İkrar Cemi, evli bir çiftin yola girmesi yani ikrar vermesi için düzenlenen cemlerdir ve bu cemlere sadece ikrarı ve musahibi olanlar girebilir” (Odabaşı, 2016, 61). “Görgü Cemi, ikrarlı her canın yıllık görgü ve sorgudan geçeceği cem törenleridir” (Odabaşı, 2016, 63). “Koldan Kopma Cemi, yeni yetişen gençlerin cemleri öğrenmeleri için yapılır. Bu cemde gençler yolu, erkânı başlangıç düzeyinde öğrenirler ve yapılan cemlere yavaş yavaş dâhil edilirler” (Taşğın, 2009, 217). “Musahiplik Cemi, iki evli çiftin musahip yani yol kardeşi olmaları için düzenlenen cem törenleridir” (Odabaşı, 2016, 62). Abdal Musa Cemi ve Muharrem Cemi yılda bir kez yapılan ve herkesin katıldığı cemlerdir. Muharrem Cemi, Muharrem orucu bitiminde yapılır. “Abdal Musa Cemi yılın ilk cemidir. Eğer dede köy dışından, başka bir köyden veya şehirden geliyorsa; bir çeşit dedeyi karşılama cemi, eğer dede aynı köyde oturuyorsa dedeye hoş geldin anlamı taşımaktadır” (Aydın, 2018, 73). “Dardan İndirme Cemi, Hakk’a yürüyen ikrarlı ve musahipli bir kimsenin varisleri tarafından yerine getirilen cemlerdir” (Odabaşı, 2016, 63). “Düşkünlük Kaldırma Cemi, yol düşkünlüğü olan bir kimsenin tekrar yola alınması için düzenlenen cemlerdir” (Odabaşı, 2016, 64).

2. Alevilikte Hz. Peygamberin Miracı ve Kırklar Meclisi/Cemi

“Cemin kaynağı, Hz. Muhammed’in Miraç dönüşü uğradığı Kırklar Meclisi’dir” (Dedekargınoğlu, 2011, 387). Alevilerin inancına göre, Hz. Muhammed’in Miraç’a çıktıktan sonra dönüşünde uğradığı Kırklar Meclisi’nde gerçekleşen cemin adı Kırklar Cemi’dir. Bu cemde dönülen semah da Kırklar Semahıdır. “Yapılan tüm cemler Kırklar Cemi’nin bir tekrarı ve miraç olayının bir canlandırması niteliğindedir” (Odabaşı, 2016, 12).

Alevilikte Hz. Muhammed’in Miracı ve Kırklar söylencesi, Buyruk metinlerinde anlatılan şu olaya dayandırılır:

“Bir gün Cebrail, Hz. Muhammed’e Hakk’ın davetini bildirir ve O’na Miraç yolculuğunda rehberlik eder. Sema’da, yolculuk sırasında, önlerine bir aslan çıkar ve kükremeye başlar. Muhammed, ne yapacağını şaşırır durumdadır. O anda bir ses;

“-Ey Muhammed, yüzüğünü aslanın ağzına ver!”, der. Muhammed, söyleneni yapar; yüzüğünü, aslanın ağzına verir. Aslan, yüzüğü alınca sakinleşir. Muhammed, yoluna devam eder; göğün, en yüksek katına ulaşır. Sonunda Hakk tecelli eder ve Hakk’ın yüzünü görür; dost dostla kavuşur. Dost dostla sessiz ve sözsüz olarak doksan bin sır söyleşir. Bunlardan otuz bini şeriat olur, insanlara iner; kalan altmış bini ise Ali’de sır olur. Cennet’te Muhammed’e bal, süt ve elmadan oluşan bir yemek gelir. Muhammed, Miraç’tan dönerken kentte bir kubbe ilgisini çeker, yürüyüp kapısına varır, kapıyı çalar. İçeriden bir ses; “-Kimsin, niçin geldin?”, diye sorar. Hz. Muhammed; “-Ben peygamberim. Açın içeri gireyim. Erenlerin güzel yüzünü göreyim!”, karşılığını verir. Bu kez içeriden; “-Bizim aramıza peygamber sığmaz. Var peygamberliğini ümmetine yap”, yanıtı gelir. Bunun üzerine Muhammed, kapıdan ayrılır. Tam gideceği sırada Tanrı dile gelir ve “-Ey Muhammed, o kapıya var!”, buyurur. Muhammed, Tanrı’nın buyruğu üzerine yeniden o kapıya varır; kapıyı çalar. İçeriden; “-Kim o?”, diye bir ses duyulur. Muhammed; “-Ben peygamberim. Açın içeri gireyim. Mübarek yüzlerinizi göreyim”, der. Bu kez içerideki ses; “-Bizim aramıza peygamber sığmaz. Ayrıca bizim peygambere de gereksinimimiz yok”, karşılığını verir. Tanrı elçisi umarsız geri döner; makamına varıp sakinleşmeyi diler. Uzaklaşırken Tanrı yeniden dile gelir; “-Ey Muhammed geri dön. Nereye gidiyorsun? Var o kapıyı arala, o meclise dâhil ol!”, buyurur. Muhammed, Tanrı’nın buyruğuna uyar. Yine o kapıya varır; kapının halkasına el vurur. İçeriden; “-Kimsin?”, diye ses geldiğinde; “-Yoktan var olmuş bir yoksul oğluyum. Sizi görmeye geldim. Girmeme izin var mı?”, diye sorar. O an kapı açılır; “-Merhaba! Hoş geldin, kadem getirdin. Gelişin kutlu olsun, ey kapılar açan!”, diyerek kendisini karşılarlar. Tanrı’nın elçisi; “-Kutsal kapı, hayırlar kapısı açıldı. Esirgeyen ve bağışlayan Tanrı’nın adıyla”, deyip, önce sağ ayağını basarak içeri girer. İçeride otuz dokuz can oturmaktadır; yirmi ikisi erkek, on yedisi kadındır. Muhammed’in içeri girdiğini görünce hepsi kıyama dururlar; O’na yer gösterirler. Muhammed, geçip Ali’nin yanına oturur, ama O’nun Hz. Ali olduğunu anlayamaz. Derken; “-Bunlar kimler? Büyüklüğü hangisi, küçüklüğü hangisi?” diye düşünmeye başlar. Sonunda dayanamaz ve “-Sizler kimlersiniz? Size kim derler?”, diye bir soru yönelir. “-Bizler Kırklarız”, karşılığını verirler. Muhammed; “-Peki sizin ulunuz kim, küçüğünüz kim? Ben anlayabilmiş değilim?”, deyince; “-Bizim ulumuz da uludur, küçüğümüz de uludur. Bizim kırkımız bir, birimiz kırktır”, yanıtını verirler. Muhammed’in; “-Ama biriniz eksik, o birinize ne oldu?”, sorusuna içeridekiler; “-O birimiz Selman’dır; taşraya, parsaya çıktı. Hem niçin soruyorsun? Selman da buradadır. O’nu aramızda say.” derler. Hz. Muhammed, Kırklardan bunu kanıtlamalarını ister. O an Hz. Ali, mübarek kolunu uzatır. Kırklardan biri destur çekip Hz. Ali’nin koluna bıçakla bir kesik atar; kolu, kan revan içinde kalır. Bu sırada diğer otuz dokuz canın kolundan kan akmaya başlar. Bir damla kan da pencereden gelip meydana dökülür; bu kan taşrada, parsada bulunan Selman’ın kolunun kanıdır. Sonra Kırklardan biri Hz. Ali’nin kolunu bağlar; kanı diner. O an tüm diğer canların da kanı durur. Bu sırada devşirmeden dönen Selman, getirdiği bir üzüm tanesini Hz. Muhammed’in önüne koyar ve “-Ey yoksullar hizmetkârı, bir hizmet et de bu üzüm tanesini paylaşır!”, der. Muhammed kendi kendine; “-Bunlar kırk kişi, üzüm ise bir tane. Bu bir tane üzümü kırk kişiye nasıl bölüştüreyim?”, diyerek kararsızlığa düşer. Bunu gören Tanrı Cebrail’e; “-Sevgili Muhammed zorda kaldı. Tez yetiş, Cennet’ten bir nur tabak al,

ilet. O üzüm tanesini bu tabağın içinde ezip şerbet etsin, Kırklar'a paylaştırdı içirsin" buyurur. Cebrail, Cennet'ten bir nur tabak alır; Tanrı elçisinin huzuruna gelir; Tanrı'nın selamını arz edip o tabağı Muhammed'in önüne koyar; "-Şerbet eyle, ya Muhammed!", der. Kırklar, üzüm tanesini ne yapacak, nasıl paylaşılacak diye seyredirken birden Hz. Muhammed'in önünde, nurdan bir tabak belirmediğini görürler. Tabak güneş gibi balkır. Muhammed, tabağın içine bir damla su koyar; sonra mübarek parmağıyla o üzüm tanesini ezip şerbet eder; Kırklar'a sunar. Kırklar, şerbetten içer; tümü mest olur. Ayağa kalkar, "-Ya Allah" diyerek dest verirler. Uryan büryan semaha dururlar. Muhammed de bunlarla birlikte semaha girer. Semah sırasında Hz. Muhammed'in başından mübarek imamesi düşer. Kırklar, imameyi alıp kırk parça ederler. Her bir parçayı biri alarak kırk parçayı kırk kişi bağlayıp tennure yaparlar. Sohbet/semah sona erdikten sonra Muhammed bunlara pirlerini ve rehberlerini sorar. Kırklar; "-Pirimiz Şah-ı Merdan Ali'dir ve rehberimiz Cebrail Aleyhisselam'dır" derler. Bu yanıt üzerine Muhammed, Hz. Ali'nin Kırklar Meclisi'nde olduğunu anlar. Ali, Muhammed'e doğru yürür; Ali'nin yaklaştığını gören Muhammed, tecella ve temenna ile O'na yer gösterir. Kırklar da Hz. Muhammed'e katılır; saygıyla eğilip O'na yol açarlar. Bu sırada Hz. Muhammed Hz. Ali'nin parmağında, Mirac'a giderken aslanın ağzına verdiği yüzüğü görür" (*Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, 2013, 15-19).

"Miraç, özünde insanın Hakk'a ulaşması ve Hakk'la bütünlüğünü anlatır, diyen Yıldırım şöyle devam eder, bir Alevinin hayatında miracın en kusursuz deneyimi cem ibadetidir. Esasen cemin özü miraçtır. Her bir cem ibadeti aslında Hz. Peygamberin Miraç yolculuğunun bir tekrarı ve taklidinden ibarettir" (2018, 147).

Yıldırım, Hz. Muhammed'in Miraç dönüşü uğradığı Kırklar Meclisi için de şunları aktarmıştır: "Kırklar Meclisi birbirlerine inanç bağı ile bağlı bireylerin topluluk içinde eriyerek bir olmalarının zirvesini temsil eder. Sonraki aşamada bir olan topluluk Tanrı ile birleşip kendinden geçecek ve Hakk olmak suretiyle birliğe girecektir" (2018, 147).

Alevi topluluklarca cem ibadetinin ve semahın çıkış kaynağı olarak kabul edilen Miraç Hadisesi ve Kırklar Meclisi'nde geçen bazı önemli hususlara bakacak olursak:

"Miraç, Hz. Muhammed'in Yüce Allah tarafından göklere yükseltilip kendi huzuruna çıkarılması ve bu arada birçok ilahi sırlara ve tecellilere mazhar kılınması olayını ifade eder. Hz. Peygamber bu olayı anlatırken 'yükseğe çıkarıldım' ifadesini kullandığı için olay 'miraç' adıyla anılagelmiştir. Miraç ruhun yükselişi ve manevi yolculuk olarak da tasvir edilir" (Gökbel, 2019, 595).

"Miraç hadisesi Kur'an-ı Kerim'de 'İsrâ' ve 'Necm' surelerinde aktarılmaktadır" (Kalenderoğlu - Güray, 2019, 144).

"Geceleyin yolculuk yapma anlamına gelen İsrâ sözcüğü, Kur'an'da geçtiği sureye adını vermiştir. el-İsrâ Suresi'nin birinci ayetinde, Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuk anlatılır" (Ağırakça, 2014, 4). "*Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.*"⁷ "Miraç, Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gidiş ve oradan da yücelere çıkış şeklinde yorumlandığından, kaynaklarda daha çok 'İsrâ ve Miraç' şeklinde geçse de günlük kullanımda Miraç kelimesiyle her iki olay birlikte kastedilir" (Ağırakça, 2014, 3).

⁷ el-İsrâ 17/1.

“Hz. Peygamber’in göklere yükseldiği, Allah’ın ayetlerini ve birçok mucizevi olayı müşahede ettiği safha olan Miraç safhasının” (Ağırakça, 2014, 4) en-Necm suresindeki anlatımı:

“Battığı zaman yıldız andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı; O, nefis arzusu ile konuşmaz; (Size okuduğu) Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir; (Kur’an-ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünlü (Cebrail) öğretti. O, en yüksek ufukta bulunuyorken (asli suretine girip) doğruldu; Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu; (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu; Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti; Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı; Şimdi siz gördüğü şey hakkında onunla tartışıyor musunuz? Andolsun ki, o, Cebrail’i bir başka inişte daha (asli suretiyle) görmüştü; Sidretü’l-Münteha’nın yanında; Me’va cenneti onun (Sidre’nin) yanındadır; O zaman Sidre’yi kaplayan kaplamıştı; Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı; Andolsun o, Rabbinin en büyük alametlerinden bir kısmını gördü.”⁸

Hz. Muhammed’in, Miraç’tan dönerken uğradığı mecliste bulunan ‘kırklar’, “Ricalu’l-gayb veya gayb erenlerinden kırk velidir” (Uludağ, 2016, 215). “Gayb erenleri, varlığına inanılan ama kim oldukları bilinmeyen erenlerdir” (Aydın, 2018, 55). Gayb erenleri için Uludağ: “Üçler, yediler, kırklar, abdallar gibi bazı veliler vardır ki, gaiptirler; göze görünmezler, kısa zamanda uzun mesafeler kat ettiklerine inanılır” der (2016, 144). Yine Uludağ üçler, yediler, abdallar için şu bilgileri verir: “Üçler, üç büyük veli. Gayb erenlerinden üç ulu ermiş. Üçler, erkeklerden de kadınlardan da olabilir. Üçlerden biri aralıksız ve kesintisiz Hak’tan aldığı feyzi halka akıtır. Üçler bir kutup, iki imamdan oluşur (2016, 367). Yediler, yedi büyük veli, gayb erenlerinden yedi ulu ermiş (2016, 387). Abdal, sayıları yedi, yetmiş ya da kırk olarak gösterilen bir evliya zümresi. Dünyadan habersiz kalacak kadar kendini ahirete, gönlünü Hakk’a veren saf derun insanlar, ermişler” (2016, 19).

Korkmaz’ın hazırladığı *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu’nda* gayb erenleri için: “Tarikat, yol inancında, diğer insanlardan farklı kimi Tanrı dostu erenlerin bulunduğu inanılır: Tanrısal sıraları bildikleri için kendilerine gayb erenleri denilen bu kişiler, ululuk-ermişlik derecelerine göre sıralanırlar. En üst derecede gavs ya da kutup yer alır; bunu İki İmam, Dört Evtad ve Kırklar izler” demektedir (2013, 22). Yine yorumlu Buyrukta, on yedisi kadın, yirmi üçü erkek olan Kırklar’ın kim olduğu konusunda şu bilgiler yer alır: “Kırklar’ın kimler olduğu konusunda bir birlik yoktur; çünkü bunlar söylence kimlikleridir; kimi mistik tasarımlarda Kırklar’ın isim listesi verilse de bu ancak verildiği dönem için anlamlıdır. Bir tasarıma göre Kırklar’ın adları şöyledir: 1) Haticetü’l-Kübra 2) Muhammed Mustafa 3) İmam Ali 4) Fatima-i Zehra 5) İmam Hasan-ı Mücteba 6) İmam Hüseyin Şehid-i Kerbela 7) Selman-ı Farisi 8) Veysel Karani 9) Huzeyfetül Yemani 10) Ebu Zerr El- Gifârî 11) Ammâr bin Yâsir 12) Ümmü Seleme 13) Ümmü Hani 14) Ümmü Mektum 15) Üsame 16) Salih 17) Bilal Habeşi 18) Zeyd bin Harise 19) Zeynep 20) İbn-i Abbas 21) Akil 22) Cafer-i Tayyar 23) Fazıl bin Cebel Kamber 24) Kümeyy bin Ziyad 25) Malik bin Harisül Eşter 26) Meysemi Temmar 27) Reşidi Nacer 28) Hacer bin Adiy 29) Amr bin Hümeya 30) Muhammed bin Ebubekir 31) Sait bin Cübeyr 32) Cabir 33) Suheybi Rumi 34) Dihyetil Kelbi 35) Ümmü Eymen 36) Ebu Dücane ve Kırklar’a dâhil edilen melekler” (*Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, 2013, 23).

⁸ en-Necm 53/1-18.

Peygamber efendimizin miracında ve sonrasında uğradığı Kırklar Meclisi'nde Hz. Ali'yi görmekteyiz. Hz. Ali, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu, O'na inanan, çocuklardan ilk Müslüman olan ve Peygamberin damadıdır. Ayrıca Hz. Ali, Ehl-i Beyt'tendir. "Ev halkı anlamına gelen Ehl-i Beyt, Muhammed Peygamber'in de dâhil olduğu, kardeşliği, amcasının oğlu ve damadı Ali ile kızı ve Ali'nin zevcesi Fatıma'ya, oğulları Hasan ve Hüseyin'le soylarına denir" (Gölpınarlı, 1963b, 321). Alevilik için Hz. Ali'yi seven, onun yolundan giden tanımı yapılır. Hz. Ali figürü Aleviliğin belli başlı sembollerinden biridir. Hz. Muhammed, Hz. Ali'yi hem sever hem de ona güvenirdi. Hz. Peygamber ve Hz. Ali arasındaki yakınlığı, Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'yi kendisine kardeş edinmesinde görüyoruz. "Alevilikte kardeşlik anlamına gelen musahiplik, ergenlik çağına gelen Alevi gencin aynı yaştaki bir gençle musahip olup yola girmesi" (Seven - Turan, 2014, 196) veya "evli iki kişinin eşleri ile birlikte ahrete kadar yol kardeşi kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına dair bağlı oldukları ocağın dedesinin huzurunda ve cem ortamı içerisinde orada bulunanların şahadetleriyle söz vermeleri suretiyle gerçekleştirilen manevi akrabalıktır" (Dedekargınoğlu, 2016, 95).

"Alevi geleneğe mensup olanlarca musahiplik kurumunun daha çok Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti sonrasında Medine'de tesis etmiş olduğu kardeşlik (muâhât) müessesesine; dolayısıyla Hz. Peygamber'in kendisine Hz. Ali'yi kardeş seçmesi olayına dayandırır" (Üçer, 2020, 28). Hz. Muhammed'in Hz. Ali ile musahip, kardeş olması hadisesi şöyledir:

"Hz. Peygamber Medine'ye hicret edip de İslâm davasını buradan yayma sürecine girince Müslümanlar arasında dayanışma ve birlikte hareket etme ruhunu ortaya çıkaracak önemli bir faaliyet gerçekleştirdi. Bu, Müslümanların İslâm kardeşliğinde buluşmasıydı. Mekkeli Müslümanlar, mal varlıklarını tümüyle Mekke'de bırakmışlardı. Kendilerine destek olacak, geçimlerini sürdürmede yardım alacakları kardeşlere ihtiyaçları vardı. Bu sebeplerden dolayıdır ki Rasûlullah, dünyada eşine ilk defa rastlanan bir girişimde bulundu (Akbaş, 2010, 61-62). Her Muhacir'in (Mekkeli halk) bir Ensar'ı (Medineli halk) kendisine kardeş olarak seçmesini istedi. Herkesin kendine kardeş bulmasının ardından, kendisinin yalnız kaldığını gören Hz. Ali Hz. Muhammed'e dönerek 'Ya Muhammed herkes kendisine bir kardeş buldu, ama ben yalnız kaldım. Ben ne yapacağım?' dediğinde Hz. Muhammed 'Ya Ali sen ezelden beri benim kardeşimsin. Bu dünyada ve ahrette de kardeşim olacaksın'" (Dedekargınoğlu, 2016, 96) demiştir.

Mirac Hadisesi ve Kırklar Meclisi'nde Peygamberin zor zamanlarında yanında gördüğümüz Cebrail, Hz. Muhammed'e ilahi emirleri bildiren vahiy meleği olarak, İslâm inancındaki dört büyük melekten biridir. Hz. Muhammed'i miraca davet eden ve bu yolculuğu sırasında ona rehberlik yapan önemli bir karakterdir. Kırklar Meclisi'nde de Hz. Peygamber üzüm tanesini nasıl paylaşacağını düşünürken Cebrail Aleyhisselam nurdan bir tabak getirerek Peygambere yardımcı olmuştur.

Cennet'te Muhammed'e bal, süt ve elmadan oluşan bir yemek gelir. Yorumlu Buyruk'da Peygambere ikram edilen yiyeceklerle ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

"Cennet'te Muhammed'e bal, süt ve elmadan oluşan bir yemek gelir. Bunlar özellikle seçilmiş yiyeceklerdir. İnsan için sütün ve balın yüz yararı vardır, buna elma da eklenince yararı bin bir olur. Balın peteği insanın mayası; sütün sağıldığı meme insanın ana rahmi; elmanın kabuğu ise

insanın derisi kabul edilir. Tanrı süte sevgiyi, bala aşkı, elmaya ise dostluğu bağışladı. Üçünü de Cennet ürünü olarak insanlara yolladı” (*Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, 2013, 15).

Şener de yemekler için benzer bir yorumda bulunarak: “Bal aşka, süt sevgiye, elma ise dostluğa işaret eder” der (2004, 146).

Alevilikteki inanışa göre Kırklardan biri olan, getirdiği bir üzüm tanesini Hz. Muhammed’in önüne koyup paylaşmasını isteyen Selman Farisi için Peygamber efendimiz, “Ya Ali! Selman bizim Ehl-i Beytimizdendir. Aynı zamanda kırklardandır, demiştir” (Saygı, 1996, 56). Selman Farisi için Gölpınarlı, *Alevi-Bektaşî Nefesleri* kitabında: “Muhammedin sahabelerinden ve Ali’nin dostlarından biri. Muhammed, bunun hakkında, Selman, bizden Ehl-i Beyttendir, demiştir. Uzun bir ömür sürmüş ve III. Halife Osman zamanında Medain’de ölmüştür” demektedir (1963b, 329). Peygamber efendimizin Selman-ı Farisi hakkında söylemiş olduğu başka bir sözü İbn Arabî şöyle aktarmıştır: “İman Süreyya yıldızında bile olsa, İranlı adamlar ona ulaşırdı. Bunu derken, Selman el-Farisi’yi işaret etmiştir” (2021, 114).

3. Alevilikte Semah Kavramı ve Kırklar Semahı

Cem ibadetinin ayrılmaz bir parçası olan semah, Zakir’in söylediği deyişlere uygun olarak dönülür. Cem ibadetindeki on iki hizmetten biri olan semah bir ibadet biçimidir ve bu nedenle Aleviler için kutsaldır. Kadın, erkek birlikte dönülür. Sadece kadınların ya da erkeklerin döndüğü semahlar da vardır ancak genellikle kadın ve erkekler birlikte semah dönerler. Çünkü ibadet sırasında kadın-erkek gibi bir ayırım yoktur. Pehlivan kitabında bu konuyla ilgili şunları yazmıştır: “Alevi-Bektaşî düşüncesine göre, kadın-erkek tartışma kabul etmeksizin eşittir. İki elmanın bir yarısıdır. İki de Tanrı’ya aynı derecede yakındır. Bu nedenle, cem ayinlerinde kadın ile erkek yan yana oturur ve birlikte semah dönerler” (1997, 31). Cemin ve semahın çıkış kaynağı olarak kabul edilen Kırklar Cemi’nde de kadın, erkek bir arada bulunmuştur. “Kırklar Meclisi’nde bulunanların yirmi üçü erkek, on yedisi kadındır” (Tur, 2012, 498). Alevilikte kadının önemli bir yeri vardır. Cem ibadetini yürüten Analar, zakirlik görevini icra eden kadınlar da vardır. On iki hizmette görev alırlar. İbadetin yapıldığı cem meydanında ya da farklı ortamlarda kadın, erkek bir araya geldiğinde kadın, erkek için kardeşler, bacıdır. Melikoff bacı kelimesi için: “Gerçekte ‘Bacı’, Bektaşî ya da Alevilerde kadınlara verilen bir unvandır” der (2011, 45).

“Alevi ve Bektaşîlikte her insan semah dönemez. Semah dönebilmek için ‘düşkün’ olmamak, ikrarının alınmış olması gibi bazı olgular vardır. Musahipli olanlar, düşkünlüğü ve engeli bulunmayanlar semah dönebilir. Musahipli olmayıp ikrar vermiş olanlar da engelleri bulunmadığı takdirde semah dönebilir” (Timisi, 2007, 103). “Dünya ve ahret (yol) kardeşliği anlamına gelen musahiplik” (Dedekargınoğlu, 2016, 92) “bütün Alevi-Bektaşî zümrelerinde yoktur. Musahipliğin olduğu gruplar arasında da bazı ufak tefek farklılıklar mevcuttur. Bu itibarla tek tip musahiplik geleneğinden bahsedilmesi güçtür” (Bulut, 2013, 104). Konuyla ilgili Melikoff:

“Musahiplik geleneğinin Alevilerde bulunduğunu ve Bektaşîlerde bulunmadığını ifade eder ve şöyle devam eder, bu musahip ya da ahiret kardeşi âdetidir. Her Alevi’nin bir musahibi olması gerekir. Bir Alevi musahipsiz hiçbir merasime katılamaz. Musahip, sülük⁹ sırasında, evlenmede, ölüm anında, yaşamın bütün mühim anlarında hazır bulunmak zorundadır” (1993, 48).

⁹ Sülük, yola girmek, Hakk’a giden yolu tutmak. Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2016), 325.

“Semah dönmenin ilk şekil şartı, ‘abdestli’ olmaktır. Bu abdest; hem zahiren (su ile), hem de batınen (gönülden) alınır. Kişi, semahın manevi atmosferine adapte olarak semaha girer” (Çağlayan, 2000, 32).

Semahta el ele tutuşmaksızın karşı karşıya geçilir ya da halka oluşturulur. Ayaklar çıplaktır ve çalınan ezginin temposuna uygun olarak, ellerle birlikte hareket ettirilir. Semahın çıplak ayakla dönülmesinin nedeni:

“Tasavvufi anlamda ayakkabılar dünyaya bağlılığı ifade ederler. Oysaki cem meydanına dünyalık arzular giremez. Bu nedenle herkes dünyadaki isteklerinden vazgeçerek meydana gelir, arınır ve sorgudan geçer. Ancak arındıktan sonra kendi hayatı için dilek ve isteklerde bulunur ve Hazreti Hakk’a da bu dilek ve isteklerinin gerçekleşmesi için niyaz eder” (Dönmez vd., 2019, 225).

Çağlayan semah dönmeyle ilgili şunları aktarmıştır:

“İbadet sırasında dönülen semah için ‘oynamak’ kelimesini kullananlar vardır. Ancak semah oynanmaz, dönülür. Çünkü semahta ana tema dönmedir. Bu dönme, hem kişinin kendisinde, hem de çevresi ile olan bağlantısında söz konusudur. Kişi kendi eksenini etrafında döndüğü gibi, diğer dönenlerle birlikte bir yörüngede de döner. Bu yörüngenin simgesel merkezinde ise Tanrı vardır. Bu dönü, kişiyi benliği dışına taşıyarak semada ve zeminde olan cümle yaratılmışlarla bütünleştirerek yüce yaratıcı Allah’a ulaştırmayı amaçlar: Bu dönemde, kişinin hata ve günahlarından geri dönme, pişmanlık duyarak af dileme vardır. Bu dönemde, Tanrı aşkı ile yanıp kül olma ve her şeyin başı ve sonu olan O’na ulaşma arzu ve isteği vardır. Bu dönme sırasında, Hz. Peygamberi temsil eden Pir’e hiçbir surette sırt dönülmez. Sürekli yüz yüze (cemal cemale) olmaya özen gösterilir” (2000, 32).

Turhan ve Ayışıt, semahların adlandırılmalarına göre iki ana grupta incelenebileceğini belirtip, ilk grubun adlandırması, dönülme nedeni ve temsil ettiği kişi ya da olayla ilgili semahlardan ‘Kırklar, Turnalar, Kırat, Çark, Ya Hızır, Ali Nur vb.’, ikinci grubun ise yörelere ve kültürel farklılıklara göre adlandırılan semahlardan ‘Erzincan, Kısas, Tahtacı, Hubuyar, vb.’ oluştuğunu belirtirler (2019).

“Genel olarak semahlar ağırlama, yürütme ve yeldirme şeklinde adlandırılan ağır, orta ve hızlı olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır” (Turhan - Ayışıt, 2019, 70). Zakir, semah deyişini bu bölümlerin ritmine uygun çalarken semahçılar da buna uygun olarak hareket ederler. Semah sırasında yapılan el hareketlerinin ve duruş şekillerinin değişik anlamları bulunmaktadır. Örneğin: “Her iki açık elin gökyüzüne kaldırılması figürü, semahlar sırasında Tanrının anımsandığını ve O’na yakarıldığını sembolize eder” (Dönmez, 2013, 78). “Bir el yukarı bakarken diğer elin toprağa baktığı duruş biçimi, Hakk’tan almanın halka verilmesini ifade eder. İki elin birlikte göğe açık olduğu halde eller ters çevrilerek toprağa doğru baktığı hareket de gizli olan anlam aynıdır” (Er, 1998, 78).

Semahta kullanılan kıyafetler yöreden yöreye farklılık gösterir. Birçok yörede genellikle özel bir kıyafet giyilmez. Kıyafetlerin temiz olmasına özellikle özen gösterilir. Elçi bu konuda şunları aktarmıştır:

“Semah dönenlerin kıyafetleri halkın günlük kıyafetidir ve temiz olmasına dikkat edilir. Semah, belli bir özel kıyafet gerektirmez; ancak bazı yörelerin (Tokat gibi) kendilerine özgü kıyafetleri de vardır. Eski dönemlerde semah dönen kadınlar üç etek ve fistan giyerlermiş. Kıyafetlerde yöreden yöreye bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Doğuda kadınlar baş açık semah dönemez, erkekler mendil ya da puşi bağlarlar. Semahın bütün kurallarında öze önem verildiği için şekil önemli değildir” (1999, 176).

Semahların birçoğunda, semahçılar bellerine bir kuşak bağlar. Bu kuşağın kaynağını Dönmez şöyle anlatır:

“Bu kuşak kırklar söylencesinde yer alan şu durum ile ilgilidir: Hz. Muhammed kırklar semahını dönerken, sarığının yere düşerek kırk parça olması ve kırkların bunu kemer yapıp kuşanması nedeniyle, kırklar semahı dönülürken semahçılar bellerine kemer bağlarlar. Bu gelenek de, cem ve semahın, Alevi yaratılış söylencesi olan Kırklar söylencesini ifade ettiğini gösterir” (2013, 79).

Cem ibadeti ve semahın çıkış kaynağı Kırklar Cemi'dir. Alevilikte ilk semahın Kırklar Meclisi'nde dönüldüğüne inanılır. “Tüm semahlar, özü itibarıyla kırklar söylencesinin bir devamı olduğu için, aslında Kırklar Semahı'dır” (Dönmez, 2013, 79). Kırklar Semahı cem törenlerinin sonunda dönülür ve birçok bölgede semaha katılma şartı farklıdır. Erzincan merkezde bulunan cemevlerinde Kırklar Semahını isteyen herkes dönebilirken Ankara Karaşar Köyü Cemevinde Kırklar Semahını dönebilmek için musahipli olmak gerekir. Bazı bölgelerde ise sadece kırk yaşının üstünde olanlar dönebilir. Zakir'in ezgiyi çalmaya başlamasıyla semahçılar Kırklar Semahının ağırlama bölümüne, sol ayakla, ağır hareketlerle başlarlar. Yürütme bölümünde müzik ve hareketler biraz daha hızlanır. Yeldirme bölümü semahın en hızlı bölümüdür. “Semah yapanlar mürşide ve çerağ tahtına arkalarını dönmezler, hızlı semahlar da bile buna özen gösterilir” (Elçi, 1999, 180; Bayat, 2019; Aslan, 2012). Semah bitiminde semah dönenler elleri göğüste dedenin huzurunda durur, dede dualarını verir ve yerlerine otururlar.

Güray, Kırklar Semahı için:

“Alevilerde, zakir ya da ozan, bu gerçek üstü anı canlandırdığında, topluluk ayağa kalkar, Semah'a katılmak isteyenler bellerine bir kuşak (çoğu kez başörtüsü) dolar ve dönüş'e katılırlar. Âyin-i Cem, bu tanrısal bezmin, yerde yeniden güncelleştirilişinin sunulmasıdır. Bunun içindir ki, aynı zamanda, bu âyine Kırklar Meclisi 'Kırklar Bezmi'; yapıldığı alana ise Kırklar Meydanı, 'Kırkların toplandığı yer' adları verilmektedir” demektedir (2012, 135).

4. Miraçlama

“Miraçlamada Hz. Peygamberin miraca gidişi, yolda önüne aslanın çıkması, yüzüğünü aslana vererek geçmesi, Tanrı ile konuşmaları ve cennetten gelen taamin orada yenmesi, geri dönüp Kırklar Meclisi'ne varması, engürü (üzümü) ezip kırklara dağıtması ve kırklarla beraber semah dönmesi anlatılır” (Dedekargınoğlu, 2011, 389).

Bu konu ile ilgili Özmen'in *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi* kitabında yer alan ve Hatayi'ye ait olan, miracın ve kırkların anlatıldığı şiir şöyledir:

*Yakin bil ebced ü burhan Ali'dir
Beyan-ı tevhid ü Kur'an Ali'dir*

*Muhammed Mi'raca vardığı gece
Kapuda gördüğü arslan Ali'dir*

*Çıkardı yüzüğün verdi nişane
Hakikat gördü kim Sübhan Ali'dir*

*Hak ile kıldı doksan bin kelamı
Otuz bin sırr ile sırdan Ali'dir*

*Çıkarub yeryüzünden göğe ol dem
Aparub getüren Rahman Ali 'dir*

*Görüp yer üzre bir günbed yasınmış
Acayib günbed-i hadran Ali 'dir*

*İçinde sürülür sırr-ı hakikat
Kurulmuş mahşer ü mizan Ali 'dir*

*İleru yürüyüb kapuyu kakdı
Ana kimsin deyu soran Ali 'dir*

*Dedi kim hadimem Hayr-ün-nisa 'yem
Hem ol dem kapuyu açan Ali 'dir*

*Çü gördü çil er var sırr-ı kudret
İçinde server-i merdan Ali 'dir*

*İçeri girüben kıldı mahabbet
Biri kırk kırkı bir eden Ali 'dir*

*Acayib remz içinde kaldı Ahmed
Bu remzi gösteren asan Ali 'dir*

*Birine çaldı kırkından kan akdı
Hem ol dem neşteri çalan Ali 'dir*

*Çıkardı bir üzüm sail donunda
Eline hadimin sunan Ali 'dir*

*Ezildi şerbet oldu içti anlar
Cünun ü aşık u hayran Ali 'dir*

*Çalındı keff ü dest kopdu sima 'ı
Bunları mest eden mestan Ali 'dir*

*İçildi şerbet ü yırtıldı tülbend
Yüzüğü gösteren nişan Ali 'dir*

*Yoğ iken yer ü gök arş ile kürsi
Hakikat mizanın kuran Ali 'dir*

*Bu ma 'niden Ali sırdır yakın bil
Havaric gözüne sinan Ali 'dir*

*Bu biçare Hatayi 'nin penahı
Devasız derdlere derman Ali 'dir (1998, 183-184).*

“Yörelere ve ocaklara bağlı olarak farklı ezgi yapıları ile karşılaşılan” (Turhan - Ayışıt, 2019, 52) miraçlamanın, Erzincan Cemevi’nde zakir tarafından okunan şekli aşağıda verilmiştir. 2009 yılı Muharrem ayında TRT’nin canlı yayınladığı Muharrem Cemi’nden alınan miraçlamanın ilk beş paragrafı aktarılmıştır. Miraçlama okunurken bazı bölümler cemde bulunan canlar tarafından kısmen canlandırılmıştır.

*Geldi çağırıldı Cebrail
Hak Muhammed Mustafa'ya
Hak seni Mirac'a okur
Dâvete Kadir Hüdaya.*

*Evvel emanet budur ki
Piri rehberi tutasın
Kadim erkâna yatasın
Tarik-i müstakime
Muhammed sükûta vardı
Vardı Hakk'ı zikreledi
Şimdi senden el tutayım (herkes el ele tutuşur)
Hak buyurdu vedduha*

*Muhammed ayağa kalktı (herkes ayağa kalkar)
Hep ümmetini diledi
Ümmetine rahmet olsun
Anda buyurdu kibirya*

*Muhammed'in belin bağladı (bel bağlanır)
Anda ahir Cebrail
İki gönül bir olduban
Hep yürüdüler Dergâha (sembolik olarak yürünür)(Tamer; 24 Aralık 2009, 00:52:47-00:54:17).*

Sonuç

Çalışmada Hz. Ali'ye bağlı olan, onun yolundan giden Aleviler için kutsal kabul edilen Miraç, Kırklar Meclisi, cem ve semah ele alınmıştır. Cem, Alevilerin ibadet hayatının en önemli unsuru olup semah da cemdeki on iki hizmetten biri olarak bu ibadetin ayrılmaz bir parçasıdır. İbadet yerine giderken abdest alınır, bütün art niyet ve ön yargılardan arınmış olarak ceme girilir. Alevilere göre cem ibadeti Hz. Muhammed'in Miraç'tan döndükten sonra Kırklar Meclisi'ni ziyaret etmesi ve orada bulunanlarla olan konuşmalarına dayanır ve her cem ibadetinde bu olay canlandırılır, yeniden yaşanır. Cemlerin sonunda dönülen Kırklar Semahı ile de Kırklar Meclisi'nde dönülen semah temsil edilir.

Tur semahın, Tanrı aşkı ile dönülen kutsal bir ibadet olduğunu ve Alevi inancında buna Kırklar Semahı denildiğini (2012, 616) ifade eder. Cem ibadetinin bir parçası olan semahları kadın ve erkek birlikte döner. Çünkü ibadet sırasında kadın-erkek diye bir ayırım yoktur. Kırklar Meclisi'nin de kadın ve erkeklerden oluşması, Aleviler için kadın ve erkek ayırımının olmadığını göstermektedir.

Cem ibadetleri her ne kadar yapılış zamanı, amacı ve şekline göre çeşitlense de cemlerde razılık alınması ortak noktadır. Cem ibadeti için gelen herkes birbirinden razı olmadan, dede cemi başlatmaz. Dargın, küs olan varsa bunlar barıştırılır, herkesten razılık alınır sonra ibadete başlanır. Çünkü Aleviler kul hakkına girilmemesi gerektiğine inanır ve kul kuldan razı olursa Allah da kuldan razı olur anlayışını benimser.

On iki hizmet üzerinden yürütülen cemlerin yürütücüsü dedelerdir. Yılmaz ve Işık çalışmalarında dedeler için: “Alevi geleneğinin en önemli temsilcileri olarak kabul edildiklerini, hem dini hayatta hem de toplumsal hayatta oldukça iktidar sahibi kişiler olduklarını ve Peygamber’in soyundan yani ‘Seyyit soyu’ndan geldiklerine inanıldığını” (2021, 565) belirtmişlerdir. Dede cem başlamadan önce Alevilikle, yolla, erkânla ilgili bilgiler vermektedir. Birlik, beraberlikten, sevgi, saygı, hoşgörüden bahsetmektedir. İbadet süresince her hizmetten sonra duasını verip, Kur’an-ı Kerim’den ayetler okumaktadır. Cemde on iki hizmetten biri olan ve cem süresince dedenin hemen yanı başında oturan zakir, bağlaması eşliğinde çerağ hizmet ve on iki hizmet deyişi, duvaz imam, deyiş, tevhit, miraçlama, semah deyişi ve mersiye okuyarak dedeyle birlikte cemi yürütmektedir. Miraçlama Cebrail’in Peygamberi miraca çağırması ile başlamaktadır. Miraçlamada Peygamberin miraç yolculuğu, Kırklar Meclisi’ne girişi, Kırklarla semaha katılması anlatılmaktadır. Okunan duvaz imamlar, mersiyeler, semahlar Alevilikle, yolla ilgili bilgiler vermektedir.

Kaynaklar/References

- Ağrakça, Ahmet. “Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı”. *Artuklu Akademi* 1/2 (2014), 1-30.
- Akbaş, Mehmet. “Muhacirun-Ensar Kardeşliğinin Serüveni”. *İSTEM* 15 (2010), 61-77.
- Arabi, Muhyiddin İbn. *Fütuhat-ı Mekkiyye* 2. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 7. Basım, 2021.
- Aslan, Tolga Volkan. *Ordu-Gürgentepe Güvenç Abdal Ocağında Müzik ve Semah Kültürü*. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Aydın, Ayhan. *Dedeler Aleviliği Anlatıyor*. Ankara: Kripto Kitaplar, 2018.
- Bayat, Burak Hasan. *Tahtacı Düğünlerinde Semah Dönmek: Antalya İli Manavgat İlçesi Kalemler Köyü Örneği*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bozkurt, Fuat. *Semahlar*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Bozkurt, Kenan – Bozkurt, Hacer. “Sayıların Gizemli Dünyası: Kültür ve Edebiyatta Sayı Sembolizmi”. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1/1 (2012), 717-728.
- Bulut, İbrahim Halil. *Anadolu’da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Bulut, İbrahim Halil. “Alevi-Bektaşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak ‘Musahiplik’”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 65 (2013), 101-118.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: OTTO Yayınları, 6. Basım, 2014.
- Çağlayan, Alper. “Alevilikte Semah Olgusu”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 14 (2000), 31-33.

- Dedekarginoğlu, Hüseyin. “Alevilikteki Tanım ve Terimler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 60 (2011), 379-394.
- Dedekarginoğlu, Hüseyin. “Dede Garkın Ocağı’nda Musahiplik Uygulaması Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 78 (2016), 91-112. DOI:10.12973/hbvd.78.194
- Dönmez, Mehmet vd. “Aleviliğin İbadet Biçimi Olan Semahların Taşıdıkları İçsel Anlamlara Genel Bir Bakış”. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 7/17 (2019), 220-233.
- Dönmez, Mustan Banu. “Türk İnançsal Halk Danslarının Figürlerine Göstergebilimsel Bir Bakış: Alevi Semah Figürlerinin Anlamları”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 4/7 (2013), 75-79.
- Elçi, Armağan. “Semah Geleneğinin Uygulanması”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi* 12 (1999), 171-184.
- Er, Piri. *Geleneksel Anadolu Aleviliği*. Ankara: Anadolu Erenleri Kültür ve Sanat Vakfı, 1998.
- Gökbel, Ahmet. *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, 1. Basım, 2019.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlevî Adab ve Erkânı*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1963a.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Alevi-Bektaşî Nefesleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1963b.
- Güray, Cenk. *Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Sema-Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Güvenç, Özgür Ahmet. “Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 16/41 (2009), 85-97.
- Kaptan, Remzi. *Cem ve Cemde Okunan Gülbanklar, Değişler, Mersiyeler, Duazlar*.
- Kalenderoğlu, Sadettin – Güray, Cenk. “Miraç Kavramının Alevi Sözlü Kültürü Açısından İncelenmesi: Çubuk-Şabanözü Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 92 (2019), 143-170. DOI: 10.34189/hbv.92.009
- Keleş, Ali. *Ortak Kimlik ve Müzik 1980 Sonrası Alevi-Bektaşî Uyanışı*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Korkmaz, Esat. *Yorumlu İmam Cafer Bıyığı*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 4. Basım, 2013.
- Köse, Nur Ayşe. *Gelenekli Dini Gruplardan Alevi-Bektaşî Kültüründe Kadın Anlayışı (Malatya Örneği)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Kur'an-ı Kerim Meali. çev. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Melikoff, Irene. *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*. çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınevi, 1993.
- Melikoff, Irene. *Kırklar'ın Cemi'nde*. çev. Turan Alptekin. İstanbul: Demos Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Odabaşı, Gülbahar. *Alevi Geleneğinde Cem İbadeti*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Özmen, İsmail. *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi. Cilt 2*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Pehlivan, Battal. *Alevi-Bektaşî Düşüncesine Göre ALLAH*. İstanbul: Pencere Yayınları, 5. Basım, 1997.

- Rençber, Fevzi. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri*. Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Sarıkaya, M. Saffet. “Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 82 (2017), 9-23.
- Saygı, Hakkı. *Şeyh Safi Buyruğu ve Rumeli Babağan (Bektaşi) Erkanları*. İstanbul: Saygı Yayınları, 1996.
- Seven, Can Yusuf – Turan, Ahsen Fatma. “İmam Rıza Ocağı'nın İnançsal Düşünsel Yapısı ve Pratikleri Musahip Ceminde Görgü Erkânı”. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 9 (2014), 195-252.
- Şener, Cemal. *Alevilik Olayı*. İstanbul: Etik Yayınları, 2004.
- Taşgın, Ahmet. “Cem, Cemevi ve İşlevleri”. *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşi Kültürü*. ed. Ahmet Yaşar OCAK. 211-225. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Timisi, Haydar Ali. *Anadolu Kültürü ve Semahlar*. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Tunç, Nehir Firdes. *Gaziantep Alevi Kültür Dernekleri Cemevi ve Serçeşme Cemevinde Cem İbadetleri; Edep-Erkan, Semah ve Deyişler*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Tur, Derviş Seyit. *Erkanname, Aleviliğin İslam Yorumu ve Alevi Erkanları*. İstanbul: Can Yayınları, 3. Basım, 2012.
- Turhan, Salih – Ayışıt, Neşe. *Alevi-Bektaşi Müzik Kültürü ve Semahlar Cilt 1*. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019.
- Uğurlu, Rıza Ali. *Cem*. İstanbul: Cem Vakfı Cep Kitapları Dizisi, 4. Basım, 2005.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2. Basım, 2016.
- Üçer, Cenksu. “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevilerin Temel İslami İbadetlere Yaklaşımları”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2 (2005), 161-189.
- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Üçer, Cenksu. “Cemevi: Adab ve Erkânın İcra Edildiği Mekân”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 59-84. DOI: 10.31624/tkhdv.2018.22
- Üçer, Cenksu. “Musahiblik Kurumu Üzerinden Alevi Ocaklar ve Gruplar Hakkında Bazı Değerlendirmeler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 93 (2020), 11-35. DOI: 10.34189/hbv.93.001
- Yıldırım, Rıza. *Geleneksel Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018.
- Yılmaz, Odabaşı Bahar - Işık, Caner. “Dedelik Hizmetinin Performans Teori Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 100 (2021), 561-580. DOI: 10.34189/hbv.100.033

İnternet Kaynağı

- Tamer, Ekrem. “Erzincan Muharrem Cemi”. TRT. Yayın Tarihi 24.12.2009. <https://www.trtizle.com/programlar/muharrem-cemi/muharrem-cemi-2623209>